

אל נא רפא נא לה

מים ראשונים: פרשת מרים (פרשת אהרון ומרים? פרשת אהרון משה ומרים?) אשר בסוף פרשת השבוע בהעלותך, אומרת פרשני ודרשני. עובדה שהיא חוזרת ונשנית בספר דברים משנה תורה (דברים כד ט) ומקובלים עלינו דברי ר' ישמעאל בבראשית רבתי פרשת מקץ עמוד 192: "היה ר' ישמעאל אומר: כל פרשה שנשנית, לא נשנית אלא בשביל דבר חדש שנתחדש בה". אך אנו לא נדון בפרשה עצמה: מדוע נענשה מרים (ואילו אהרון לא), מה בדיוק היה חטאם וכו', אלא נתמקד בתפילת משה "אל נא רפא נא לה" שהיא מיוחדת במינה. ויהיו נא דברינו אלה לרפואת כל חולי עם ישראל באשר הם.

וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ: (במדבר יב ג).¹

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ט – אהרון מפגיע במשה

באותה שעה אמר לו אהרון למשה: משה אחי, כסבור אתה בעצמך שצרעת זו, על מרים נתונה? אינה נתונה אלא על בשרו של אבא עמרם! אמשול לך משל: למה הדבר דומה? לאחד שנתן גחלת לתוך ידו, אע"פ שהופכה ממקום למקום, מכל מקום בשרו נכוה. שנאמר: "אל נא תהי כמותי". באותה שעה התחיל אהרון מפייס למשה. א"ל: משה אחי, כלום עשינו רעה עם אחד בעולם? א"ל: לאו. א"ל: ומה עם אחר בעולם לא עשינו רעה, אתה שאחינו אתה היאך נעשה עמך רעה? אבל מה אעשה, שגגה היא בינותינו. ברית שבינינו לבינך בטלנו, שנאמר: "ולא זכרו ברית אחים" (עמוס א ט). מפני ברית הכרותה בינינו שביטלנו נאבד את אחותנו?² באותה שעה עג משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר: איני זו מכאן עד שתפא מרים אחותי, שנאמר: אל נא רפא נא לה.³

ברכות דף לד עמוד א

תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מאריך יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו: רבינו, כמה ארכן הוא זה! - אמר להם: כלום מאריך יותר ממשה רבינו? דכתיב ביה: "ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי וגו'" (דברים ט כה).⁴

¹ משה אינו הראשון המתפלל לרפואה. כבר הקדים אותו אברהם בספר בראשית פרק כ פסוק יז: "ויתפלל אברהם אל האלהים וירא אלהים את אבימלך ואת אשתו וכו'". אלא ששם לא פורש נוסח התפילה ופה זו הפעם הראשונה בתנ"ך שמישהו מתפלל לרפואה ונוסח התפילה (מה שמכונה בלשון הפוסקים "טופס תפילה") ידוע לנו. הנוסח השני הוא תפילת חזקיהו (מלכים ב כ, ישעיהו לח) ושם לא רק תפילה לרפואה יש לנו, אלא גם הודיה כשנתרפא: "חי חי הוא יודך כמוני היום... ונגינותי ננגן כל ימי חיינו על בית ה'". שנזכה לקיום תפילה זו בקרוב. ראה גם ירמיהו יז יד: "רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה כי תהילתי אתה" שדווקא מקור זה נבחר כטופס התפילה שלנו בשמונה עשרה.

² אהרון מבקש את משה להתפלל ומשה נענה לבקשת אחיו. ולפי שאף אהרון היה באותו חטא, אפשר לראות בדברים אלה מעין בקשת סליחה שהאח הגדול מבקש מאחיו הצעיר ולכן לא היה משה יכול לסרב. ראה גמרא בבא קמא צב ע"א שגם תפילת אברהם בעד אבימלך (בראשית כ יז) הייתה הבעת סליחה ומחילה מצדו של אברהם. אבל אפשר לראות בפניית אהרון אל משה: "אל נא רפא נא לה" גם כתביעה תקיפה של אח לאחיו להזכירו שגם הוא "בעסק". ראה דברי אהרון למשה בפרקי דרבי אליעזר פרק נב: "עכשיו ישמעו (בנוסח אחר: "ישמח") כל ישראל ויאמרו אחותם של משה ואהרון מצורעת היא, וחצי שם רע שלך הוא". דברים דומים מצאנו במדרש תנחומא פרשת צו סימן יג (מובא ברש"י על פסוק יב): "אין ראוי להניח את אחותנו להיות כמת כי מאחר שיצאת מרחם אמו של זה שהיה בידו לעזור ואינו עוזרו, הרי יאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא. דבר אחר: אל נא תהי כמת, אם אינך רופאה בתפילה מי מסגירה ומי מטמאה? כי איני אפשר לראותה, כי אני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם". יש פה שני טיעונים תקיפים: האחד, תזכורת למשה שמרים היא עצמו ובשרו והשני, שאין מישהו אחר שיכול להושיע אותה כי אהרון שהוא כהן אבל אח, אינו יכול לטפל בצרעתה של מרים. ראה כמה פעמים נזכר השורש רפ"א בפרשות נגעים וצרעת (ויקרא פרקים יג, יד).

³ תיאור זה מזכיר כמובן את הסיפור על חוני המעגל (תענית פרק ג משנה ח). ובגמרא שם (דף כג ע"א) מוזכר חבקוק הנביא כתקדים למי שעג עוגה ועמד בתוכה, התפלל והפגיע (חבקוק ב א: "על משמרתתי אעמדה ואֶתִּיצְבָה על מצור ואֶצְפֶּה לראות מה יִדְבֵר בי ומה אֶשִׁיב על תוֹכְחָתִי"). אך לפי מדרש זה, משה רבינו הוא הראשון, ממנו למד חבקוק הנביא, וממנו (או משניהם) למד חוני המעגל. לכן יש חשיבות רבה שכן בגמרא שם שמעון בן שטח רוצה לגזור נידוי על חוני המעגל, אך נמנע. ואפשר שהסיבה להימנעותו הייתה גם בגלל דמותו של משה (ושל חבקוק) שעומדות ברקע. ראה בגמרא תענית שם. בין כך ובין כך, יש כאן עמידה ותפילה במפגיע. כך גם במדרש דברים רבה המובא להלן. וכל זה בתגובה לדבריו של אהרון. ללמדך, שאהרון, גם אם לא התפלל ישירות, משום שכפי שנראה בהמשך הוא נוגע בדבר, בכל זאת גרם למשה להתפלל תפילה קצרה, אך תקיפה. כך משתמע ישירות מפשוטם של פסוקים בלי כל מדרש.

⁴ "אתנפל" ו"התנפלתי" הוא מלשון פל"ל ותפילה. שים לב לכפל הלשון שם אשר מזכיר את כפל ה"נא" בפסוק שלנו. שם באריכות ופה בקצרה.

שוב מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מקצר יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו: כמה קצרן הוא זה! אמר להם: כלום מקצר יותר ממשה רבינו? דכתיב: "אל נא רפא נא לה"⁵.
אמר רבי יעקב אמר רב חסדא: כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר שמו, שנאמר: "אל נא רפא נא לה", ולא קמדכר שמה דמרים.⁶

ספרי במדבר פיסוקא קה

אל נא רפא נא לה, מפני מה לא האריך משה בתפילה שלא יהיו ישראל אומרים [מפני שהיא אחותו הוא עומד ומרבה בתפילה]... אחותו נתונה בצרה והוא עומד ומרבה בתפילה.⁷
דבר אחר: לא זהו משה שמתפלל והמקום שומע תפילתו כמה שנאמר: "ותגזר אומר ויקם לך" (איוב כב כח) ואומר: "אז תקרא וה' יענה" (ישעיה נח ט).⁸

ספורנו על הפסוק

אל נא רפא נא לה - בבקשה אני שואל שתפא עתה לה ולא נצטרך לביישה להותירה מחוץ למחנה.⁹

דברים רבה ו יג

כיון שראה משה מה הגיע לאחותו, התחיל צווח ומתפלל עליה בכל לבו ונפשו: "אל נא רפא נא לה". רבותינו אומרים: אמר משה: ריבוננו של עולם, כבר עשית אותי רופא. אם אתה מרפא אותה, הרי מוטב. ואם לאו - מרפא אני אותה... אמר ר' אבא בר כהנא: למה הדבר דומה? לתלמידו של רופא שעלת מלְיָא באחותו והביא

⁵ תפילה קצרה במובן כפול. גם חמש מילים בלבד וגם כל מילה היא בת הברה אחת בלבד (חוץ מאחת וגם היא עם שו"א). ויש פעמים שאפילו תפילה קצרה היא ארוכה מדי. ראה מכילתא דרבי ישמעאל בשלח פרשה ג: "ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי - ר' אליעזר אומר: אמר הקב"ה למשה: משה, בני נתונים בצרה הים סוגר ושונא ורודף ואתה עומד ומרבה בתפילה! מה תצעק אלי? שהיה אומר: יש שעה לקצר ויש שעה להאריך: אל נא רפא נא לה - הרי זה לקצר. ואתפלל לפני ה' כראשונה ארבעים יום - הרי זה להאריך". "שהיה אומר" הוא משה שחשב שלפחות תפילה קצרה יש לומר על הים והקב"ה אומר לו: "מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו". עת לעשות מעשה ואין זמן אפילו להתפלל. ראה דברינו [הרם את מטן ונטה את ידך](#) בפרשת בשלח. מכאן אולי אסמכתא גם לענייני רפואה, שהיכן שאפשר לעשות מעשה יש להתמקד בעשייה גם ע"ח התפילה. ראה דברינו [ורפוא ירפא](#) בפרשת משפטים. וחזרה לתפילה, בין השיטין למדנו מגמרא זו שנוסח התפילה היא 'פתוח' וגמיש בימי חז"ל, טרם שהתקבע ב"מטבע שטבעו חכמים". והיום הנוסח תקוע במסמרות ואוי לו לחזן שיעז להוסיף תפילה מהמית לבו או גרוע מכך, לקצר.

⁶ עניין זה של הזכרת שם החולה בתפילה לרפואתו נזכר להלכה בראשונים. ראה מנהגי מהר"ש מנוישטט סימן תג: "ושמעתי ממה"ר שלום שמי שעומד אצל החולה ומתפלל עליו אין צריך להזכיר שם חולה, וראייה ממשה רבינו ע"ה אל נא רפא נא לה, ולא הזכיר שמה של מרים, אבל כשמברכין אותו ואינם עומדים אצלו, יש להזכיר שמו". כך מובא גם בספר המנהגים למהר"ל הלכות שמחות. וסוכמו הדברים במשנה ברורה סימנים קטז וקטו. ראה גם שו"ת ציצן אליעזר חלק ה פרק יג בעניין הזכרת תארים וכינויי כבוד בתפילה לחולה: "המתפלל על אביו או על רבו... נראה כי אין לומר בתחינתו רפא נא לאדוני אבי או אבא מרי או רבי ואלופי... שאין גבהות לפני המקום". ולפי שאין בידינו שמות כל החולים והזקוקים לרפואה והחלמה בכל מקום ושעה, יהיו לרצון תפילותינו ולימודנו בדרך זה ובזכור תפילת משה כאילו קראנו כל אחד ואחת בשמו ובשמה, ובשם אימו ואמה.

⁷ ומדרש אגדה (בובר) במדבר פרק יב, הנסמך על מדרש ספרי זה, מוסיף ומשלים: "... היו ישראל אומרים בשביל שאחותו היא, מתפלל באריכות. אבל עלינו אינו חושש להתפלל באריכה". זו לכאורה סיבה אחרת לתפילה קצרה: הנמכת העניין האישי והמשפחתי של משה. אבל נראה שבכלל יש העדפה לתפילות קצרות: תפילת משה בחטא העגל (רמב"ן שמות לג ז), תפילת כהן גדול ביום הכיפורים (יומא פרק ה משנה א), תפילת ר' נחוניא בן הקנה בכניסתו וביציאתו מבית המדרש (ברכות ד משנה ב), תפילת ר' אלעזר בר' צדוק בלילי שבתות (תוספתא ברכות ג ז) ועוד. וחנה קצרה ימיו של שמואל בנה על שהרבתה בתפילה (ירושלמי ברכות פרק ד דף ז). וכבר הקדשנו דף מיוחד לנושא זה בדברינו [תפילה קצרה](#) בפרשה זו. דברים ישירים בשבח תפילות ארוכות לא מצאנו, להוציא ההלכה שבמקום הסכנה מתפלל תפילה קצרה (ברכות כח ע"ב) ומכלל לאו אתה שומע הן. ראה גם דברינו [ולוואי ויתפלל אדם כל היום](#) בדפים המיוחדים.

⁸ חלק שני זה של המדרש הפותח ב"דבר אחר" נראה דווקא כהמשך פשוט של הדרשה הקודמת. משה לא האריך בתפילה משום שחשש שבני ישראל יאמרו שבשביל אחותו הוא מרבה בתפילה - והרי זה הוא משה שהקב"ה שומע את תפילתו ויודע להאריך כשצריך. כך נראה מפירוש רש"י על הפסוק שבפשוט נשען על מדרש ספרי זה. משה נתון בין הפטיש והסדן. מחד גיסא, הוא נזהר מאד בשל העניין האישי המשפחתי. מאידך גיסא, יש לו חוב גדול לאחותו שהתייצבה על משמרתה כשהיה תינוק בתיבה ביאור. הפשרה שעושה משה היא תפילה קצרה: "אל נא רפא נא לה" ואגב אורחא מלמד את כולנו את סוד התפילה הקצרה. בתפילה קיצר משה, אבל אח"כ ממתנינים הוא והעם למרים שבעה ימים! ראה רש"י על הפסוק: "והעם לא נסע עד היאסף מרים" וכך גם בעל הטורים ועוד, שהיא מידה טובה כנגד מידה טובה. לימוד הכרת הטוב הוא עניין כללי ולא רק פרטי.

⁹ הדגש הוא על "עתה", ריפוי מיד. למרות שזה לא כתוב מפורש בפסוק, נראה שהוא לומד זאת מהמילה "נא", בפרט ה"נא" השני והצירוף "רפא נא לה". כך מפרש גם אור החיים: "רפא נא - פירוש עתה ולא יתעכב". ורד"ק בספר השורשים אות הנו"ן אומר: "דבר נא באזני העם" - עניינו עתה וכן כולם" (תודה לידידי עזריאל שטרנבוך על מקור זה). האם משה אכן נענה מיד? לפי פשט הפסוקים, לא. ראה רש"י: "ואחר תיאסף - כל האסיפות האמורות במצורעים... וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה". אבל אור החיים (שם) מבחין בין הרפואה שכן נענתה מיד ובין העונש של ההסגרה: "תיסגר שבעה ימים - נראה שפרחה ממנה הצרעת בתפילת משה וכמאמרו רפא נא, פירוש עתה, אלא שגזר ה' שתשב כמנודה". אבל גם לפירוש זה, משה נענה על דרישתו לריפוי מיידי, אבל לא על בקשתו: "ולא נצטרך לביישה להותירה מחוץ למחנה". מה גם שנכתבו הדברים לדורות ומידי שנה בשנה אנו קוראים פרשה זו ולא מכסים..

אותה אצל רבו.¹⁰ אמר אותו תלמיד לרבו: מְרִי, כבר למדת אותי כל סדרן של רפואות. אם אתה מרפא אותה, הרי יפה. ואם לאו – הרי אני מרפא אותה. כך אמר משה: רבש"ע, כבר למדת אותי כל סדרן של נגעים. אם אתה מרפא אותה – הרי יפה. ואם לאו – הרי אני מרפא אותה.¹¹

דבר אחר: "ויצעק משה אל ה'" – משל למה הדבר דומה? לגבור שהיה הקולר בצוארו. נפנה מאותו הקולר. לאחר ימים ראה הקולר נתון בצוארו של אחר. התחיל צווח. אמרו לו: מה לך צווח? אמר להן: אי אתם יודעים (אני יודע) באיזה צער הוא נתון! כך היה הקולר בצוארי ואני יודע באיזה צער הוא נתון! כך היה משה צווח. אמר לו הקב"ה: מה לך צווח? אמר לפניו: רבש"ע, אני יודע באיזה צער היא נתונה, שאני זכור השלשלת שהיתה ידי לתוכה. מניין? שנאמר: "והנה ידו מצורעת כשלג" (שמות ד ו). כיון שנתפלל משה עליה, ריפא אותה הקב"ה.¹²

דברים רבה ו יב פרשת כי תצא

"זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמַרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם" (דברים כד ט) – רבותינו אומרים: למה הדבר דומה? למלך שעלה מן המלחמה, קילסה אותו מטרונה. אמר המלך: תיקרא אמם של סינקליטיקי. לאחר ימים התחילה מעכבת אנונא של מלך. אמר המלך: כך עשית? תיטרד למטלון. כך בשעה שעשה הקב"ה מלחמת היס אמרה מרים שירה ונקראת נביאה, שנאמר (שמות טו) ותקח מרים הנביאה. כיון שאמרה לשון הרע על אחיה אמר הקב"ה: תיטרד למטלון, שנאמר (במדבר יב) ותסגר מרים.¹³

שבת שלום מחלקי המים

¹⁰ מלניא היא מילה ביוונית שפירושה כתמים שחורים. ויש שגורסים כאן *maligna* שהיא מכה רעה.

¹¹ היכן לימד הקב"ה את משה סדרן של רפואות? במרה, פרשת וישלח? בפרשת משפטים "ורפא ירפא"? בפרשת נגעים בספר ויקרא? המאיר עינינו יבורך. עכ"פ, כאן יש אמירה תקיפה בזכות הרפואה המעשית שיש להקדים אותה לכל תפילה. עניין זה של האיזון בין תפילה לריפוי מעשי במדעי הרפואה, בין אם התפלל ובין אם לאו, הוא נושא נכבד שנגענו בו במקצת בדברינו [ורפוא ירפא](#) בפרשת משפטים: "ורפא ירפא - מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות" (ברכות ס ע"א). שורשיו הם במחלוקת רש"י והרמב"ם בפירושם לעניין ספר הרפואות שגנו חזקיהו (פסחים נו ע"א) ובגישה הכללית למדע הרפואה. דברי משה: "כבר למדת אותי כל סדרן של רפואות. אם אתה מרפא אותה, הרי יפה. ואם לאו – הרי אני מרפא אותה", מחזקים לכאורה את שיטתו של הרמב"ם באשר לכוחה של הרפואה. אבל רש"י יטען מנגד שהנה לפני שמשה פונה לדרך הריפוי – הוא עומד בתפילה!

¹² צרעת \ צרת מרים מזכירה למשה את צרעתו \ צרתו הוא. וגם שם לפי המדרשים היה זה עונש על שדיבר לשון הרע על בני ישראל ("והם לא יאמינו לי"). רמב"ן בפירושו לשמות פרק ד פסוק י מציין שמשה שם לא התפלל לרפא את עצמו (הוא מדבר שם אמנם על כבדות הלשון, לא על הצרעת): "והקב"ה כיון שלא התפלל בכך לא רצה לרפאותו". ואילו כאן משה מזדהה מאד עם אחותו כי הוא חזה את אותה מחלה על בשרו. אולי על מנת שתפילה לרפואה תיענה, היא צריכה להיות דווקא מפי אלה שהתנסו בדבר דומה וחשים במלוא הכאב, בבחינת "מגיע למקומו" ו"נושא בעול עם חבירו". ראה בגמרא ברכות דף ה שחכמים מקימים האחד את השני מחולים: "חביבין עליך יסורין? אמר ליה: לא הן ולא שכרן. אמר ליה: הב לי ירך! ירב ליה ידיה ואוקמיה". ובפעם אחרת השני מקים את הראשון. יהי רצון שירבו בתוכנו אלה שלא חזו מברשם את תחלואי הזמן ושלמרות זאת תעלה תפילתם ותפילותינו כולנו לרצון כתפילת משה לאחותו.

¹³ כפי שהערנו לעיל, בקשת הרפואה אולי נענתה מיד, אבל הסגר ונידוי זמני היו גם היו. וכאן, בספר דברים כאשר התורה חוזרת ומזהירה מנגע הצרעת (ובמשממע ממה שגורם לצרעת היינו לשון הרע וכיוצא בו), היא מזכירה את מרים דווקא. אולי במעין קל וחומר לכל אדם. ראה הפסוקים שם בדברים פרק כד: "הַשְׁמֵר בְּנֶגַע הַצֵּרַעַת לְשִׁמּוֹר מֵאֵד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרֵ אֶתְכֶם הַפְּהָיִים הַלְוִיִּם כְּאֲשֶׁר צִוִּיתֶם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת: זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמַרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם". נכתבה מרים וצרעתה וצרתה לדורות והדברים לא נמחקו בתפילת משה. זכירת מרים היא אחת מעשר הזכירות שנדפסו בסידורים רבים לאומרים בסוף התפילה. ובאמת, זכירת מעשה מרים הוא נושא נפרד שיש להעמיק בו בפעם אחרת. אולי בפרשת כי תצא.